

Några rader från ordföranden....

Uppsala Medicinhistoriska Förening fyller 40 år i november 2024! Det vill vi förstås uppmärksamma.

Vår förening, Uppsala Medicinhistoriska Förening (UMF), har under de senaste åren haft cirka 225 medlemmar. Föreningen bildades hösten 1984, och är tillsammans med Uppsala universitet och Region Uppsala en av tre huvudmän för Stiftelsen för ett Medicinhistoriskt museum i Uppsala.

Som alla vi medlemmar känner till anordnar UMF sex medicinhistoriska föreläsningar varje år, varav en högtidsföreläsning för att hedra föreningens och museets grundare Lars Thorén, professor i kirurgi och den drivande kraften bakom det medicinhistoriska projektet i Uppsala. I samband med onsdagsföreläsningarna bjuds medlemmarna på uppskattade och omvittnat trivsamma bufféer i stora salen på museet. En vårutflykt till en medicinhistoriskt intressant plats brukar arrangeras. Uppsala Medicinhistoriska Förenings årsskrift som innehåller runt 200 sidor med medicinhistoriskt intressanta artiklar, har givits ut sedan 2008. Många medlemmar i föreningen är starkt engagerade volontärer som bidrar till verksamheten vid museet, som guider, senapstillverkare och mycket annat. Kort sagt, UMF är mycket livaktig och lockar många engagerade människor ännu som 40-åring!

Men, hur togs de första stegen till vår förening? Jo, så här gick det till:

Den 22 augusti 1984 träffas en arbetsgrupp med målet att bilda en medicinhistorisk förening i Uppsala. Protokollet finns bevarat. Närvarande var **Gunnar Dahlström** (1915-2015), professor i medicin, särskilt lungmedicin, dekanus för medicinska fakulteten, och ordförande i Svenska Läkaresällskapets delegation för medicinsk etik; **Tore Frängsmyr** (1938-2017), professor i vetenskapshistoria vid institutionen för Idé- och lärdomshistoria; **Anders Grönwall** (1912-1989), professor i klinisk kemi, styresman/ sjukhusdirektör vid Akademiska sjukhuset under cirka 30 år fram till 1979; **Karin Johannisson** (1944-2016), docent i idé- och lärdomshistoria, och 1996 den första kvinnliga professorn i ämnet; **Lars Thorén** (1921-2007), professor i kirurgi. Till mötesordförande valdes Tore Frängsmyr, till sekreterare Karin Johannisson. Man diskuterade om vilka kategorier som skulle kallas till det kommande första ordinarie mötet den 22 november, bl.a. ”representanter för de medicinska och farmaceutiska fakulteterna, och Lärdomshistoriska samfundets medlemmar i Uppsala, m.fl.”. Rekryteringen av medlemmar till föreningen skulle ske ”enligt en tvåstegsprincip, dvs. att en intensivare reklam och rekrytering skulle bedrivas sedan föreningen väl var konstituerad”. Ett förslag till stadgar utarbetades av Karin Johannisson, och ett preliminärt förslag om styrelsens sammansättning presenterades. Gruppen hade ytterligare ett protokollfört möte den 7 november.

Arbetsgruppen gick snart efter mötet ut med ett upprop, där man konstaterar att ”*medicinshistoria är ett sedan länge försummat område inom svensk vetenskapshistoria,*

särskilt med tanke på vilken roll det moderna vårdsamhället spelar i våra dagar. Redan inom Uppsala finns en stor mängd instrument, arkivmaterial och kunskaper som måste tas till vara. Som ett första steg i denna verksamhet har vi sett bildande av en medicinhistorisk förening". Man bjuder in till ett första konstituerande sammanträde, torsdag 22 november 1984, kl. 19.30 i universitetshuset sal I. "Vid mötet avhandlas först föreningsangelägenheter, därefter håller professor Gunnar Eriksson ett föredrag över ämnet "Uppsala-medicinen före specialiseringens tidevarv" Efter föredraget följer vickning bestående av ost och vin. Alla intresserade hälsas hjärtligt välkomna"!

Vid sammanträdet 22 november bildades alltså Uppsala Medicinhistoriska Förening! Den första interimsstyrelsens viktigaste uppgift är "att sprida information om föreningen, att intressera för medlemskap samt att planera den kommande verksamheten". Man framhåller att "i Uppsala finns sedan gammalt ett stort intresse för medicinens och hälso-och sjukvårdens historia. Detta har bl.a. tagit sig uttryck i ett antal publikationer och samlingar vid universitetets institutioner och vid sjukvårdsinrättningarna. Allt detta har tillkommit som punktinsatser av enskilda personer som drivits av intresse för saken. Någon plattform där man gemensamt kunnat samlas för information, tankeutbyte och rådslag har inte tidigare funnits".

Vidare skriver man att "Uppsala medicinhistoriska förening har till uppgift att samla sina medlemmar till föredrag och diskussioner i ämnen rörande medicinens historia, samt att främja medicinhistorisk forskning och insamling och bevarande av instrument, föremål och arkivmaterial av medicinhistoriskt intresse. Samtidigt med att föreningen nu börjar denna verksamhet pågår behandlingen av ett förslag till framtida organisation av medicinhistorisk verksamhet i Uppsala". Medlemmar hälsas välkomna, årsavgiften är 30 kr. Uppropet är undertecknat av 20 personer.

Intressant att notera är hur Lars Thorén som primus motor lyckades engagera många ledande namn som stöd för hans medicinhistoriska projekt, många med nyckelpositioner vid Uppsalas viktiga institutioner. Förutom de ovan nämnda fanns bland undertecknarna t.ex. Ragnar Litzner (sjukvårdslandstingsråd), Bengt Björkman (finanslandstingsråd och tidigare kommunalråd), Ola Carlsson (chef på Pharmacia och ordförande i Uppsala Handelskammare), Ola Ehn (chef för Upplandsmuseet), "tunga professorer" såsom Harry Boström (dekanus för medicinska fakulteten och ordförande i Svenska läkarsällskapet). I bakgrunden också fanns Martin Holmdahl, rektor magnificus för Uppsala Universitet, och även Nils Brage Nordlander, ordförande i Landstingsstyrelsen, och hans hustru Brita, ordförande i kommunfullmäktige. Även framträdande sjuksköterskor var engagerade, bl.a. Ragnhild Blomqvist, Ingrid Öjdahl och Maja Eriksson. Vilket gäng!

I den allra första valda styrelsen för UMF ingick följande personer: Lars Thorén (ordförande), Karin Johannisson (sekreterare), Anders Grönwall, Bengt Danielson, Tore Frängsmyr, Ola Carlsson, Maja Eriksson och Ola Ehn.

Några ord om hur museet kom till:

Lars Thorén började samla medicinhistoriskt intressanta instrument och apparater redan under 1950-talet, och följde då en tradition som hans föregångare Adolph Murray och Magnus Retzius inledde på 1700- och 1800-talen. Thorén tog hjälp av sjuksköterskor och kolleger,

vaktmästare, transportarbetare m.fl. Alla visste att ”inget fick kastas bort innan Lars Thorén hade tittat på det”. Sjukhusdirektören Anders Grönwall och intendenten Erik Tynelius ställde lokaler till förfogande, i stora förråd under gamla sjukhuset och i ett stall uppe på regementsområdet, för att lagra de insamlade grejorna för framtiden. Målsättningen var att med tiden etablera ett museum för medicinhistoria i Uppsala. Hans idé var att på museet kunna visa upp t.ex. det allra modernaste operationsbordet, och sedan samla ihop så många tidigare modeller som möjligt, för att gå bakåt i tiden, ända till det allra äldsta. Thorén letade även upp unika föremål ute i samhället, och han uppvaktade också med framgång läkemedels- och instrumentfirmor för att få donationer till ett framtida museum. Han lät intäkter från sina föreläsningar och konsultinsatser m.m., gå in i en fond som senare kom att förvaltas av den stiftelse (Stiftelsen för ett medicinhistoriskt museum i Uppsala) som etablerades 1990, och som sedan kom att driva museet. Museet kunde till slut se dagens ljus 1995, och flytta in i permanenta lokaler i det fina huset på Ulleråkers-området. Huset var en tidigare administrationsbyggnad/överläkarsbostad uppförd år 1900, ritad av arkitekten Axel Kumlien, som även skapade Grand Hotel i Stockholm.

Lokalerna ställdes till museets förfogande av sjukhusdirektör Gudmar Lundquist, som noterat att Akademiska sjukhuset hade ett 10-årigt hyresavtal där som inte kunde sägas upp (!), med lokaler som stod tomma. Därför fick museet disponera lokalerna hyresfritt det första decenniet (personlig information fr Gudmar Lundquist). Lars Thorén och hans hustru Ingrid Richter Thorén, barnläkare i Uppsala, kom bokstavigt talat att med sina egna händer dra igång det nya museet. De målade om, de snickrade, de katalogiserade föremål, de skapade utställningarna, skrev texter, ja de ordnade med allt som behövdes. Vid en intervju jag gjorde med Ingrid Thorén några månader innan hennes bortgång berättade hon att hon var tvungen att engagera sig i museet, annars skulle hon ju inte kunna träffa Lars, som tillbringade sin mesta tid där. Ingrid och Lars kompletterade varandra på ett fint sätt och hennes organisatoriska förmåga bidrog starkt till att museet blev så framgångsrikt. För sina utomordentliga förtjänster och insatser utnämndes hon till medicine hedersdoktor vid medicinska fakulteten vid Uppsala universitet 2001. Snart kom ytterligare goda krafter till museet. Apotekaren Stig Ekström kom att bygga upp den apotekshistoriska utställningen. Psykologen Eric Österberg, chefläkaren Bengt Ekblom, m.fl., hade redan 1980 tagit initiativet till ett psykiatrihistoriskt museum, som alltså redan fanns på övervåningen när makarna Thorén drog in på nedre botten. Ett viktigt bidrag till museets föremålssamlingar kom senare från Elisabet Dillner (1895-1971), legendarisk rektor för sjuksköterskeskolan i Uppsala. Dillner hade en av landets mest omfattande privata samlingar av medicinhistoriska föremål, som stiftelsen Uppsala sjuksköterskehem överförde till museet 2003. Den första museichefen efter Lars Thorén själv, var sjuksköterskan Eva Ahlsten som tillträdde som föreståndare 2004. Hon hade stor erfarenhet av barnsjukvård, och även studier i arkeologi och konst i sin bakgrund.

Hela tiden under museets tillkomst understöddes etableringen ivrigt av Uppsala Medicinhistoriska Förenings aktiviteter, och genom medlemmarnas volontärarbete. Föreningen är ju en av huvudmännen för museistiftelsen.

Under sina första 40 år har Uppsala Medicinhistoriska Förening haft fem ordföranden; Lars Thorén 1984-2002, Henry Johansson 2002-2011, Kerstin Hulter Åsberg 2011-2014, Lars Orelund, 2014-2019, och er nuvarande 2019-.

Vilka steg hade tagits i Sverige under tidigare generationer för att för att stärka ämnet medicinens historia, och hur var situationen på andra ställen i landet?

I uppropet för en medicinhistorisk förening i Uppsala säger man att *"medicinhistoria är ett sedan länge försummat område inom svensk vetenskapshistoria"*, och att *"någon plattform där man gemensamt kunnat samlas för information, tankeutbyte och rådslag har inte tidigare funnits"*. Men om vi riktar blicken utanför Uppsala framgår att en rad betydelsefulla initiativ hade tagits för att stärka ämnet medicinens historia långt innan Uppsala-projektet kom igång.

Redan 1907 bildade Svenska Läkaresällskapet (SLS) sin medicinsk-historiska sektion i avsikt att skapa ett svenskt forum för medicinhistoria. Initiativtagare var Vilhelm Djurberg som också blev den förste sekreteraren. Ett år senare, 1908, firade SLS sitt hundraårsjubileum med en utställning på Nordiska museet. Sektionens uppgift angavs vara: "att väcka och underhålla intresset för medicinens historia i allmänhet och för den svenska i synnerhet, att för sektionens medlemmar hålla sammanträden med föredrag, diskussioner och förevisningar av medicinhistoriska kulturföremål samt att i Svenska Läkaresällskapet anordna föredrag av medicinhistoriskt innehåll i överensstämmelse med den i Sällskapet gällande arbetsordningen". Djurberg grundlade insamlingen till Läkaresällskapets medicinhistoriska samlingar. Den senare uppgiften övertogs av docenten Olof Hult 1914. Han skulle dessutom "ha tillsyn över det blivande museet". 1938 övertog Birger Strandell sekreterarposten och överlämnade den 1947 till Wolfram Kock för en mycket lång period. Redan från början samlade man medicinhistoriskt intressanta föremål för att bevara dem för eftervärlden. 1943 hade samlingarna växt så att man kunde göra en stor utställning i Nordiska museets stora hall. Utställningen blev en publik framgång men samlingarna var därefter återigen utan lokal till dess att företaget Stille-Werner 1955 lät Medicinhistoriska museet flytta in i sitt hus på Åsögatan, där man första gången kunde visa en permanent utställning. Det var till största delen Wolfram Kocks förtjänst och han kom sedan under 35 år att vara museets chef. Han var även initiativtagare till Nordisk medicinhistorisk tidskrift, vars entusiastiske redaktör han var till 1990. På museet på Åsögatan i Stockholm sköttes samlingarna av Medicinhistoriska museets vänförening fram till 1991 då Stockholms läns landsting övertog huvudmannaskapet. 1995 flyttade museet till det nyrenoverade f.d. Eugeniahemmet vid Karolinska sjukhuset där en mycket fin basutställning skapades. Lars Thorén hade en hand med även i detta - under en period var han förordnad som museichef även där! Tyvärr stängde Landstinget museet av besparingsskäl 2005, vilket kan betraktas som en kulturell skandal i vårt land. Alla föremål flyttades till ett arkiv i Tumba, där de fotograferats och lagts in i en databas. Där ligger föremålen i sina lådor än i dag.

Wolfram Kock var en nyckelperson i historien om medicinens historia i Sverige. Han föddes i Stockholm och utbildades till kirurg. 1954 blev han chefläkare vid Philipskoncernen. Han var även marinläkare i försvaret. 1947 blev han sekreterare i Svenska läkaresällskapets sektion för medicinens historia därefter ordförande i över 40 år. I samband med Serafimerlasarettets 200-årsjubileum 1952 disputerade han på en uppmärksam avhandling om sjukhusets historia. Samma år blev Kock Föreningen Medicinhistoriska museets vänners förste sekreterare och var 1975-89 dess ordförande. I Sverige var han länge den främste banérföraren för specialiteten medicinhistoria.

Under många år har också en lång rad läkare intresserat sig för medicinens historia och publicerat viktiga böcker, artiklar och föredrag. Under 1900-talet nådde främst två svenska läroböcker i medicinens historia en större läsekrets: "Medicinens utveckling till en

naturvetenskap” av Robert Tigerstedt (1924), det idag klassiska verket ”Läkekonstens av Robin Fåhrens (1944–1950), och på senare år ”Lidande och läkedom” av Nils Uddenberg (2015).

Acke Renander (1895-1967), medicine doktor 1941 vid Karolinska Institutet, var docent i medicinens historia vid Uppsala universitet 1960–1962, och publicerade 1962 ”Kortfattad lärobok i Medicinens historia”. Annars är han nog numera mest känd som ”medicinarnas språkvårdare”.

Framstående forskare från det idéhistoriska fältet har också givit viktiga bidrag till det medicinhistoriska vetandet. Sten Lindroth var först ut med doktorsavhandlingen *Paracelsismen i Sverige till 1600-talets mitt* (1943). Karin Johannisson var också tidigt ute med sin doktorsavhandling *Magnetisörernas tid* (1974). Från och med slutet av 1980-talet har det publicerats ett stort antal medicinhistoriska studier av idéhistoriker.

Den medicinhistoriska utvecklingen kom tidigare och var mer livaktig i Lund jämfört med Uppsala. Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapet (SMHS) grundas 1964, med ett mål ”att arbeta för ett medicinhistoriskt museum vid Lunds Universitet”. Den första årsskriften kom ut samma år med Bengt Lindskog som redaktör. 1971 hölls Nordisk Medicinhistorisk kongress i Lund. Redan 1974 finns ett medicinhistoriskt museum i tidig skepnad, som kunde ta emot besökare. Det har sedan stegvis utvecklats till dagens ”Livets Museum” som numera drivs av Kulturen i Lund, med stöd av volontärer från SMHS. Medicinska fakulteten vid Lunds Universitet inrättade 1981 en avdelning för medicinens historia. Det var länge landets enda i sitt slag. Även i Göteborg och i Helsingborg finns fina medicinhistoriska museer med anor äldre än de i Uppsala.

Efter denna historiebereskrivning vill jag sända en tacksam tanke till Lars Thorén, och den starka grupp han samlade kring sig, för de framgångsrika ansträngningarna vilka ledde till grundandet av Uppsala Medicinhistoriska Förening, som efter 40 år fortfarande är ”alive and kicking”, och för museet som kan fira 30-årsjubileum nästa år! Låt oss hoppas på ytterligare 40 år (minst!) av spännande medicinhistoriska äventyr.

/Torsten Gordh, november 2024

[Några källhänvisningar:](#)

Uppsala Medicinhistoriska Förenings arkiv,

Peter M Nilsson: Medicinhistoria – bas för moderna läkare; *Läkartidningen* 2004, Vol. 101

Tomas Gustafsson, Nils Hansson, Jonatan Wistrand, Peter M Nilsson: Medicinhistoria i Lund – en kort översikt. *Socialmedicinsk tidskrift* 1/2012

Svenska Läkaresällskapetets sektion för Medicinens Historia/ om föreningen/ hemsida.